

TABERÎ'YE GÖRE RU'YETULLAH MESELESİ

Hikmet AKDEMİR*

A. Tarihî Seyri İçinde Konuya Genel Bir Bakış

Ru'yetullah ifadesi, ru'yet (görmek) ve Allah kelimelerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Kısaca "Allah'ın görülmesi" mânâsındaki bu terkip, İslam literatüründe ve özellikle Kelam ilminde bir terim olarak "cennet ehlinin Allah'ı görmesi" diye tanımlanır.¹

Allah'ı görme meselesi, İslamiyet'ten önce Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da bahis konusu olmuştu. Ancak İslamiyet'in ilk yıllarında pek yaygın olmayan ve önemsenmeyen bu konu, bir iki asır sonra Müslüman

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. hikmetakdemir@hotmail.com

1 Bkz. Semih Duğyem, *Mevsûatu Mustalahâti İlmî'l-Kelamî'l-İslamî*, Beyrut 1998, I, 603, 607.

bilginler arasında en çok tartışılan inanç meselelerinden biri haline geldi. Çünkü tartışma Allah'ın sıfatlarına dayanıyordu. İtikadî ekol ve mezheplerin ortaya çıkışı, her ne kadar hicrî 3. ve 4. asra tekabül etse de, bunların kökleri 2. asırda mevcut idi. Dolayısıyla Ru'yetullah meselesinin köklerini de bu asırda aramak gerekir. Ru'yetullah meselesi hakkında hicrî 2. asırda çeşitli görüş ve düşünceler ortaya çıktı. Bunlardan biri de "Allah'ın hem dünyada, hem ahirette görülmesinin imkansız olduğu" şeklindeydi. Bu görüşü savunanlar önemsiz ve tanınmayan simalar değil, aksine etkili kişilerdi. Bunların başında daha sonra "Mu'tezile ve Cehmiyye" diye adlandırılan fırkalara mensup olan alimler gelmekteydi. Genellikle akfî yöntemleri kullanarak iddialarını ispat etmeye çalışan Mu'tezile bilginlerini söz konusu düşünceye sevkeden, şüphesiz Allah'ı yaratılmış varlıklara benzeten (Müşebbihe) ve Ona cisim isnat eden (Mücessime) şahısların fikirleri olmuştu. Bu fikir sahipleri teşbih ve tecsimin bir sonucu olarak, aralarında bazı küçük görüş ayrılıkları olmakla beraber, Allah'ın hem dünyada hem Ahirette görülebileceğini savunuyorlardı. Mu'tezile mezhebinin Abbasi halifelerinin desteği ile görüşlerini hakim kılma gayretlerinin hemen öncesinde, onlara tepki gösteren ve kendilerine ehl-i hadis denen üçüncü bir grup daha tartışmaya dahil oldu. Başını Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855) çektiği ve daha sonra ehl-i sünnet diye adlandırılan mezhebin görüşlerinin şekillenmesinde büyük rol oynayacak olan bu grup, sahih hadislere dayanarak "Allah'ın Ahirette görülebileceğini" ispat etme çabası içine girmişlerdir. İşte bu üç grup arasındaki tartışma, Taberî'nin (v.310/922) yaşadığı hicrî 3. asırda doruk noktasına çıktı. Tartışma bir yandan farklı görüş sahipleri arasında "delil ibraz etme savaşına" dönüşürken, diğer taraftan aynı mezhep mensupları arasında bile farklı yorumların ortaya çıkmasına sebep

olmuştu. Mesela Allah'ın cennette görüleceğini savunanlar, bu görmenin kalp gözüyle mi, yoksa dünyadaki göz ile mi; veyahut başka bir gözle mi olacağını tartışmaya açtılar. Başta İmam Cafer-i Sadık olmak üzere bazı bilginler bunun ancak kalp gözüyle mümkün olabileceğini savundular. Ebû Hanife (v. 150/767) gibi bir kısım müçtehitlere isnat edilen görüşe göre ise, cennette Allah'ı görmek göz ile mümkün olacaktır, ancak bu görme eyleminde keyfiyet, teşbih ve cihet söz konusu değildir.²

B. Ru'yetullah İle İlgili Âyetler

Konuyla ilgili âyetler iki ayrı bölüm halinde tasnif edilebilir:

1- Ru'yetullah ile ilgisi açık ve net olan "görmek" ile "bakmak" gibi lafızların kullanıldığı âyetler.

2- Ru'yetullah'a dolaylı olarak delalet eden lafızların kullanıldığı âyetler.

İlk grupta mütalaa edilebilecek âyetlerde "ru'yet" (görmek) ve "nazar" (bakmak) mastarlarının değişik türevlerini görmekteyiz. Ru'yet mastarının türevlerinin kullandığı âyetler, Hz. Musa ve onun kavmi ile ilgili olup Allah'ı dünyada görme talebini dile getirmektedirler.

2 Geniş bilgi için bkz. Neseî, *Abdulmuin Meymun b. Muhammed, Tebsiratu'l-Edille*, Tahkik: Claude Salamé, Dımeşk 1990, I, 387-442; Nasrullah Pürcevâdî, *Gökyüzünde Allah'ın Görüntüsü - İslam Düşüncesinde Allah'ın Görülmesi Tartışmaları*, Çev: Ahmet Çelik, İstanbul 1999, s.50-72; Nureddin es-Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, Çev: Bekir Topaloğlu, Ankara 1995, s.92-93.

Ancak Hz. Musa ile kavminin talepleri aynı olsa bile hareket noktaları ve maksatları farklıdır. Hz. Musa, varlığından asla şüphe duymadığı ve sayısız nimetlerine mazhar olduğu Rabbine olan iştihakından dolayı Onun cemalini görme arzusundadır. Kavmi ise, Allah'a ve Hz. Musa'ya imanlarındaki şüpheleri, inkar ve isyanları sebebiyle adeta Peygamberlerine meydan okurcasına böyle bir talepte bulunmaktadırlar:

"Bir zaman da 'ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız' dediniz. Bunun üzerine sizi derhal yıldırım çarptı, siz de bakakaldınız."³

"Ehl-i Kitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Bunu çok görme! Nitekim daha önce Musa'dan bundan da fazlasını istemişlerdi ve 'Allah'ı bize göster' demişlerdi. Bunun üzerine zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarpmıştı."⁴

Hz. Musa'nın talebini ve bu talebin neticesinde meydana gelen olayı dile getiren âyetin meali ise şöyledir: *"Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi ona hitap edince, 'ey Rabbim, göster bana zatını, bakayım sana' dedi. Allah şöyle cevap verdi: 'Sen beni asla göremezsin. Ama şimdi şu dağa bak, (ona tecelli ettiğimde) eğer o yerinde durabilire sen de beni görürsün!' Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Musa da düşüp bayıldı. Kendine gelince, 'Ey Rabbim, Sen (bundan) münezzehsin. Bu talebimden ötürü tövbe ettim. Ben (buna) ilk iman edenlerdenim' dedi."⁵*

3 Bakara, 2/55.

4 Nisa, 4/153.

5 A'raf, 7/143.

Zemahşerî (v. 538/1143), Hz. Musa'nın ru'yet talebini, açıkça Allah'ı görmeden ona iman etmemekte ısrar eden kavmine kendi nasihatleri fayda vermeyince, onlara Allah katından bir delil sunmak maksadına hamletmektedir.⁶

Kanaatimizce Zemahşerî'nin bu görüşü çok zayıftır. Bunun sebebi Nesefî'nin (v. 710/1310) de işaret ettiği şu iki husustur:

1- Şâyet bu talepten maksat kavmi ilzam etmek olsaydı, onların talebinin hemen akabinde ve onların huzurunda olması gerekirdi. Oysa âyetlerden de kolayca anlaşılacağı gibi Hz. Musa'nın talebi farklı zaman ve mekanda vuku bulmuştur.

2- Şâyet bu iddia doğru olsaydı, Hz. Musa'nın talebindeki üslûp şöyle olurdu: "Zatını onlara göster de onlar sana baksınlar!" Bu üslûba verilecek cevabın da şu şekilde olması daha uygun düşerdi: "Onlar beni asla göremeyeceklerdir."⁷

Hem ru'yetullahı kabul edenler, hem de kabul etmeyenler bu âyeti kendi iddialarına delil olarak kullanmaktadırlar. Birinci grupta yer alanlar özetle şöyle demektedirler: "Şâyet ru'yetullah mutlak olarak imkansız olsaydı, Hz. Musa gibi büyük bir peygamber böyle bir talepte bulunmazdı. Ancak dünyada bu mümkün olmadığı için Allah '*Beni göremeyeceksin*' buyurmuştur. Ayrıca hitap, ru'yetullahın mutlak mânâda imkansız olduğunu vurgulamak için '*Beni göremeyeceksin*' yerine şöyle olurdu: 'Ben asla görünmem.' Nefiy için kullanılan

6 Zemahşerî, Carullah, *el-Keşşaf*, Beyrut 1397/1977, II, 113.

7 Nesefî, Abdullah b. Mahmud, *Medarikü't-Tenzil*, Beyrut 1408/1989, I, 547-548.

"لن" edatı ise ahiret için değil de dünya için ebediyet ifade etmektedir."⁸

İkinci görüş sahiplerine gelince, onlar âyette geçen "لن" edatının hem dünya hem de ahiret için ebediyet ifade ettiğini belirterek "Allah'ı görmenin mutlak olarak, hiçbir kayda ve şarta bağlı olmaksızın ne dünyada, ne de ahirette mümkün olamayacağı" fikrini savunmaktadırlar.⁹

Ru'yetullah konusunda "nazar" (bakma) kökünden kullanılan yegâne âyet olan Kiyame sûresinin 23. âyetidir: "Yüzler vardır o gün, pırıl pırıl parlar"¹⁰ âyetinden sonra gelen bu âyette, o parlak yüzler hakkında şöyle buyrulur: "Rablerine bakarlar."

Âyette "nazar" mastarının ism-i faili olan "naziratum" kalıbı kullanılmıştır. Ru'yetullahı kabul edenler bu kelimeye "bakmak" mânâsını verirler.¹¹ Karşıt görüş sahipleri ise, aynı fiilin diğer bir mânâsı olan "beklemek-

8 Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut 1985, VII, 278; Neseî, I, 547-548; Beydavî, Abdullâh b. Muhammed b. Umer b. Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Beyrut t.y. III, 26-27; Rıza, M. Reşid, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut 1993, IX, 150; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1970, IV, 2277.

9 Zemaşerî, *el-Keşşaf*, II, 113; Muhammed b. Yusuf el-Vehbî el-İbadî el-Mus'abî, *Himyânu'z-Zâd ila Dâri'l-Meâd*, Umman 1408/1988, VI (1), 206, VI (2), 238.

10 Kiyame, 75/22.

11 Bkz. Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut t.y. XIII, 132; XXX, 226-229; Kurtubî, XIX, 107-110; İbn Kesir, İsmail b. el-Kuraşî, *Tefsiru'l-Kur'anî'l-Azim*, Beyrut 1408/1988, IV, 479-480; Suyutî, Celalüddin, *ed-Dürü'l-Mensûr*, Beyrut 1414/1993, VIII, 350-360; Beydavî, V, 163; Ebussuud, *İrşadu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut t.y. V, 797; Sâid Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, Daru's-Selam 1409/1989, XI, 6276-6278.

intezara" anlamını tercih ederler. Dolayısıyla ayeti "Allah'ın sevabını beklerler" şeklinde yorumlarlar.¹²

Müfessirlerin ru'yetullahı delalet ettiğini iddia ettikleri dolaylı lafızlar ise sadece dört tanedir:

a. *İdrak*: En'am sûresinin 103. âyetinde (*gözler onu idrak edemez*) muzari sigasıyla geçen bu mastar yukarıdaki lafızlarda olduğu gibi her iki grup tarafından kendi lehlerine delil olacak şekilde yorumlanmıştır. Ru'yetullahı savunanlar şöyle derler: "İdrak görmekten farklıdır. Zira idrak, görünen varlığı bütün yönleriyle kuşatıp kavramaktır. Allah için yön ve sınır söz konusu olmadığına göre onu idrak etmek imkansızdır. Yoksa Onu görmek imkansız değildir."¹³

Ru'yetullahı reddedenler, idraki "görmek ya da cennette inciden yapılmış bir oda" gibi çeşitli anlamlara hamlederler ve özetle şöyle derler: "Gözler görme eylemini Onun zatında gerçekleştiremezler ve Onu idrak edemezler. Çünkü Allah zatı itibarıyla görülmekten münezzehtir. Zira gözler cisim gibi belli bir yönde bulunan şeyleri ancak görebilirler."¹⁴

b. *Ziyade*: "İyi ve güzel davranışlarda bulunanlara en güzel mükâfat (*el-hüsnâ*) ve bir de buna ilave (*ziyade*) vardır"¹⁵ mealindeki âyet-i kerimede geçen "ziyade"

12 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 192; Muhammed b. Yusuf el-Vehbî, Umman 1411/1991, XV, 88.

13 Râzî, XIII, 124-132; Kurtubî, VII, 54 ; Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, *Tefsiru'l - Bahri'l - Muhit*, Beyrut 1993, IV,198-199; İbn Kesir, II, 166-168; Neseffî, I, 474; Beydavî, II, 202 ;Rıza, VII, 652

14 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II,41; Muhammed b. Yusuf el-Vehbî, Umman 14 08/1988,VI (1), 202-206.

15 Yunus, 10/26.

kelimesi, ru'yetullahı kabul eden bir kısım alimler (ki bunlar büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır) tarafından "Allah'ın cemaline bakmak" diye yorumlamaktadır.¹⁶ Karşıt görüş sahiplerine göre ise "ziyade" lugat mânâsına uygun olarak "Allah'ın her bir iyilik için bazen on katı, bazen daha fazla misliyle sevap vermesi" anlamına gelmektedir.¹⁷

c. *Hicab*: Çoğul ism-i mef'ul sigasıyla (mahcûbûn), "Hayır onlar o gün Rab'lerinden mahrumdurlar"¹⁸ mealindeki âyette geçen kelimeye ru'yetullahı kabul etmeyenler, "Allah'ın sevabından mahrumdurlar" mânâsını vermektedirler.¹⁹ Ru'yetullahı savunanlar ise, bu âyeti "Allah'ın cemalini görmekten mahrumdurlar" diye tefsir etmektedirler.²⁰

d. *Lika*: Mastar olan bu kelimenin, lugatta "karşılaşmak, kavuşmak" gibi mânâlara geldiği ifade edilmektedir.²¹ Çoğunlukla bu formuyla kullanılan bazı âyetlerde söz konusu kelimeye, ru'yetullahı savunanlar

16 Ferrâ, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'an*, Tahkik: Ahmed Yusuf Necati-Muhammed Ali en-Neccar, Beyrut t. y. I, 461; Râzî, VIII, 131-132, XVII, 77-78; Kurtubî, VIII, 330 ; Ebû Hayyan, V,149; İbn Kesir, II, 429-430; Neseî, II, 670; 474; Ebussuud, II, 486.

17 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II,233-234.

18 Mutaffifin, 83/15

19 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 232; Muhammed b. Yusuf el-Vehbî, Umman 1411/1991, XV, 217-218.

20 Örnek olarak bkz. Râzî, XIII, 131, XXXI, 95-96; İbn Kesir, IV, 518-519; Neseî, III, 1939-1940.

21 İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut t.y. XV, 253-254.

tarafından "Allah'ın cemalini görmek" anlamı yüklenmektedir.²²

Gerek ru'yet ve nazar kelimelerinin kullanıldığı, gerekse ru'yetullah ile irtibatlandırılan diğer lafızların yer aldığı ayetlere bakıldığı zaman bunların hiçbirinin "cennette Allah'ın cemalini görmenin mümkün olduğuna" açık ve kesin bir şekilde delalet ettiği söylenemez. Zaten bu sebepten ötürü, bazen aynı ayetten her iki taraf da kendine delil çıkarabilmektedir. Ru'yetullahı savunanlar ayetlerin yoruma açık olması nedeniyle, farklı yorumlara meydan vermemek maksadıyla, iddialarını sahih sünnet ile destekleme cihetine gitmişlerdir. Bu konuda bir çok rivayet serdeden görüş sahipleri, "Cerir b. Abdullah" adlı sahabî tarafından rivayet edilen ve daha ziyade hicrî 3. asırdan sonra meşhur olan şu hadisi zikrederler: "Hz. Peygamber'in (a.s.) yanında oturuyorduk. Dolunay gecesi aya baktı ve 'Bu ayı gördüğünüz gibi herhangi bir sıkıntıya ve izdihama maruz kalmadan Rabbinizi de göreceksiniz' dedi."²³ İddialarını yoruma açık olmayacak derecede kesin ve net olan bu ve benzeri hadislerle ispat yolunu seçen ru'yetullah taraftarları, kısa bir zaman içerisinde, özellikle Mu'tezile mezhebinin Abbasi hükümdarlarından aldığı siyasi desteğin sona ermesi ile birlikte rakiplerine karşı açık bir üstünlük sağlamayı başarmışlardır.

Gerçekten de bu sahih hadisler, hiçbir yoruma açık kapı bırakmadan onları haklı çıkaracak bir mahiyettedir.

22 Damağani, Huseyn b. Muhammed, *Kamusu'l-Kur'an*, Tahkik: Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Beyrut 1985, s.418-419; Râzi, XIII, 131, XXI, 174; Neseff, I, 147, II, 968.

23 Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1992, Mevakit 16 (I, 138-139), Tevhid 24 (VIII, 179); Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1992, Mesacid 211, 212 (I, 439-440).

Ancak karşı görüş sahipleri, özellikle Mu'tezile mezhebine mensup alimler, bu hadislerin mütevatir seviyesine ulaşmayan âhad haberler olduğunu ve bu yüzden bilimsel açıdan hiç birinin kabul edilemeyeceğini söylemektedirler. Başka bir deyişle, bunların hepsini değersiz kabul etmektedirler. Bu müelliflerden biri olan Kadı Abdülcebbar (ö. 415/1024) rakiplerine cevap verme sadedinde şöyle demektedir: "Şayet hadisler kabul edilse bile, bunlarda geçen 'görme' kelimesi, 'gözle görmek' anlamında değil de 'bir tür bilgi' mânâsına gelebilir." Diğer taraftan adı geçen müellif kendi görüşlerini destekleyen bazı hadis rivayetlerini de nakletmektedir.²⁴

Konuyla ilgili ayetleri ve tarafların her birinin farklı yorumlarını kısaca naklettikten sonra, şimdi de Taberî'nin bu husustaki görüşünü irdelemeye çalışalım.

C. Taberî'nin Görüşü

Ru'yetullah konusunda Taberî'nin görüşünü tespit etmek için, yukarıda bahsi geçen ayetlerin Müellif tarafından nasıl tefsir edildiğine bakmak yeterli olacaktır. Şimdi yukarıda verilen sıraya göre Taberî'nin söz konusu ayetlere getirdiği yorum ve değerlendirmelerini görelim.

1- Taberî, Hz Musa'nın Allah'ı görme talebini dile getiren A'raf sûresinin 143. âyetinde ru'yetullah ile ilgili görüşlerini ortaya koymaz, sadece Hz. Musa'nın böyle bir talepte bulunmasının sebebini açıklayan birkaç rivayeti ve Yahudilerin bu konuyla ilgili iddialarını içeren uzun bir

24 Geniş bilgi için bkz. Nasrullah Pürcevadi, s.61-62.

kıssayı nakletmekle yetinir. Çünkü biraz sonra değineceğimiz gibi, bu görüşlerini daha önce Tefsirini verdiği En'am sûresinin 103. âyetinde detaylı bir şekilde serdetmiştir. Talebin sebebini açıklayan rivayetlerin özeti şudur: "Hz. Musa, Allah'ın kendisiyle konuşması sonucunda şevke gelmiş ve Onun cemalini de görmeyi arzu etmiştir."²⁵

2- Taberî, "*Parlak bir takım yüzlerin Rab'lerine bakacaklarını*" ifade eden Kıyâme sûresinin 23. âyetinin tefsirine başlarken, bu husustaki ihtilafın varlığına dikkat çektikten sonra, önce ru'yetullahı kabul edenlerin görüşlerini aksettiren rivayetleri nakleder. İkrime, İsmail b. Ebi Halid, Hasan el-Basrî (v. 110/728) ve Atıyye el-Avfi'den gelen bu rivayetler toplam dört tanedir. Daha sonra Taberî, ayeti, "Rablerinden sevap beklerler" diye yorumlayan rivayetleri kaydeder. Bu rivayetler toplam on tanedir ve ikisi dışında hepsi Mücahid'e (v. 103/721) dayanmaktadır. Mücahid'e isnat edilen bu rivayetlerin bir kaçında "Allah görür ama Allah'ı hiçbir şey göremez" tarzında ifadeler mevcuttur. Ancak yine Mücahid'in İbn Ömer'den (v.73/672) naklettiği diğer bir rivayette bu görüşün tam aksine delalet eden şu sözlere rastlamaktayız: "Cennet ehlinin makamı en küçük olanı, mülküne, tahtlarına ve hizmetçilerine bin senelik mesafeden bakan (yani mülkü bu kadar büyük bir alanı kaplayan) kişidir. Bu sahanın en yakınına gördüğü gibi en uzağını da görür. Cennet ehlinin makamı en yüce olanı ise sabah-akşam Allah'ın yüzüne bakandır." Son olarak da Taberî iki görüş arasında tercihini yapar ve Hasan ile İkrime'den gelen rivayetlerde ifadesini bulan birinci yorumu daha doğru bulduğunu belirtir. Hz.

25 Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut 1400/1980, IX, 34-37.

Peygamber'den (a.s.) de bunu destekleyen rivayetler geldiğini beyan eden Müellif, Mücahid'in İbn Ömer'e dayandırdığı rivâyetin bir bezerini, İbn Ömer vasıtasıyla gelen merfu bir hadis olarak nakleder.²⁶

3- Yukarıda da değindiğimiz gibi Taberî, ru'yetullah ile ilgili en detaylı bilgiyi, En'am sûresinin 103. âyetini tefsir ederken vermektedir. Taberî, âyetin tefsirine bu konudaki ihtilafın varlığına dikkat çekerek başlar. Bazılarına göre âyetin mânâsı "*gözler Onu ihata edemez, O gözleri ihata eder*" demektir diyerek bu görüş sahiplerinin dayandıkları birkaç sahabi ve tabii kaviini nakleder. Bu rivayetler, ayete aynı anlamı verirler. Ancak son rivayette Kıyame sûresinin 23. âyetine de atf yapılarak "Cennet ehlinin Allah'ın cemaline bakacakları, fakat Onun azametinden dolayı Onu idrak edemeyecekleri" ilavesi yer almaktadır.²⁷

Bu rivayetleri naklettikten sonra Taberî, ru'yetullahı savunanların delillerine şu şekilde değinmektedir: Allah, "*boğmak onu idrak edince (yakalayiverince), o iman ettim dedi*"²⁸ buyurmaktadır. Allah, boğmayı 'Firavun'u idrak etmek' vasfıyla nitelendirmektedir. Şüphe yok ki 'boğma' fiili, ne Firavun'u görmek, ne de başka bir şeyi görmek vasfıyla nitelendirilemez. (Öyleyse idrak ile görmek farklı şeylerdir). O halde "*gözler Onu idrak edemez*" mealindeki ayete, "*gözler Onu göremez*" mânâsını vermek akıldan uzak bir ihtimaldir. Çünkü bir şey, bir şeyi idrak edebilir ama onu görmeyebilir. Nitekim Allah, Firavun'un ordusu Hz. Musa'nın kavmine yaklaştığında onların şu sözünü nakleder: "*İki grup*

26 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIX, 119-120.

27 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 199.

28 Yunus, 10/90

*birbirlerini gördüklerinde Hz. Musa'nın kavmi 'bize yetiştiler (biz idrak edilenleriz)' dediler.*²⁹ Halbuki Allah, Hz. Musa'ya onların kendilerine yetişemeyecekleri sözünü vermişti: "Biz Musa'ya şöyle vahyettik: *Kullarıma geceleyin Mısır'dan yola çık. Asanı vurarak denizde onlara kuru bir yol aç. Firavun'un size ulaşmasından (sizi idrak etmesinden) ve boğulmanızdan endişe edip korkmayın!*"³⁰ Şayet bir şey, bir şey görüyor da idrak edemiyor; ya da idrak ediyor da göremiyorsa, o takdirde söz konusu ayetteki 'idrak' fiiline 'görme' mânâsını yüklemek uzak bir ihtimaldir. Öyleyse buradaki 'idrak' ihata (bir şeyi bütünüyle anlamak) mânâsındadır. Çünkü Allah'ın ihata edilmesi mümkün değildir. Müminler ve cennet ehli Allah'ı gözleriyle görürler, ama o gözler Onu idrak edemez, yani Onu ihata edemez. Zira Allah'ın 'başka bir şey tarafından ihata edilebilme' vasfıyla nitelendirilmesi imkansızdır. Bu, Allah'ın bilinmesi fakat ihata edilememesine benzemektedir: "Yaratılmışlar Onun dilediğinden başka hiçbir şey kavrayamazlar (ihata edemezler)." ³¹ Bu ayetten de anlaşıldığı gibi Allah kendi iradesiyle verdiği ilmin dışında, yaratılmışların Onun ilmını ihata edemeyeceklerini açıkça beyan etmektedir. Buradaki ilim, ma'lum (bilinen şey) mânâsındadır. Allah'ın iradesiyle vakıf kıldığı bilgiler müstesna, mahlukatın Onun ilmını ihata edemeyeceğini belirtmesi, Onu (Allah'ı) bilmeyecekleri anlamına gelmez. Bir şeyi ilim cihetiyle ihata edememek onu bilmemek mânâsına gelmediği gibi, gözün Allah'ı idrak edememesi, Onu hiç görmeyeceği anlamına gelmez. Yaratılmışların Onun ilmından bir şeyler bilip de Onu ilim yönünde ihata edemeyişi (Onun

29 Şuara, 26/61.

30 Tâhâ, 20/77.

31 Bakara, 2/255

bütün ilmine vakıf olamayışları) nasıl caiz ise gözleriyle Onu görüp Onu idrak edememeleri de aynı mantığa göre caizdir. Çünkü görmek ve idrak etmek ayrı ayrı şeylerdir. İbn Abbas'ın (v.68/687) dediği gibi idrakin mânâsı ihatadır. Bize "idrakin neden görmek mânâsında olduğunu kabul etmiyorsunuz?" diye bir soru sorulursa cevabımız şu olur: Çünkü Allah Kur'an-ı Kerim'de bir takım yüzlerin kendisine bakacağını haber vermektedir. Allah Resulü (a.s.) de ümmetine "*kıyamet gününde, dolunay gecesinde ayı nasıl görüyorlarsa, bulutsuz havada güneşi nasıl görüyorlarsa Rab'lerini öyle göreceklerini*" bildirmiştir.³²

Ru'yetullahı savunanların görüş ve delillerini tafsilatlı olarak aktaran Taberî, ikinci bir görüş olarak ayetteki idrakin görmek mânâsında olduğunu söyleyen karşı görüş sahiplerinin dayandıkları sahabî ve tâbîî sözlerini nakleder. Bu rivayetlerin arkasından ru'yetullahı reddedenlerin daha önce bahsi geçen delillerine yer vermeyi de ihmal etmez.³³

Taberî, üçüncü bir görüş olarak, ayetteki idrak kelimesinin ru'yet mânâsına geldiğini; ancak bunun dünya ile sınırlı olup Ahirette ortadan kalkacağını; başka bir deyişle "müminlerin cennette Allah'ın cemalini görebileceklerini" savunanların iddialarını delilleriyle birlikte serdeder. Ancak bu görüş sahiplerinden bir kısmının başka bir yorumu tercih ettiklerine de işaret eder. Bu yorum sahiplerine göre, âyetin mânâsı her ne kadar hususi ise de, özetle şu ihtimaller de düşünülebilir:

1- Müminlerin ve Allah'ın dostları değil, zalimlerin gözleri Onu ne dünyada ne de Ahirette idrak edemez.

32 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 199-200.

33 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 200-201.

2- Gözler Onu ihata edemez, ancak görebilir.

3- Gözler Onu dünyada değil de Ahirette idrak edebilir.³⁴

Bu konudaki son görüş olmak üzere Taberî, âyetin mânâsının umumi olduğunu savunanların iddialarına ve delillerine yer verir. Bunlara göre "hiçbir göz, Allah'ı ne dünyada ne de ahirette asla idrak edemez. Ancak Allah kıyamet gününde dostları için beş duyunun dışında altıncı bir his yaratır. Onlar da bu his ile Allah'ın cemalini görürler."³⁵

Bütün bu nakillerden sonra Taberî, Allah Resulü'nden (a.s.) gelen hadislere dayanarak "ru'yetullahın vuku bulacağı fikrini" en doğru görüş olarak kabul eder ve yukarıda bahsi geçen meşhur hadisi zikreder. Hadisin naklinden sonra kafirlerin Allah'ın cemalini görmekten mahrum olacaklarını Mutaffifin sûresinin 15. ayeti ile delillendirir. Konuyu fazla uzatmamak için ru'yetullahı kabul etmeyenlerin şüphelerinin yersiz, delillerinin yetersiz olduğuna kısaca değinir. Diyalog üslubu ile onların sorularına ve şüphelerine cevap verir. Bahsin sonunda onların iddialarının, Şeytanın bir aldatmacasından ibaret olduğunu; bunu yanlışlığının gerçeği araştırın herkes tarafından kolayca anlaşılabilirliğini; iddiaların hiçbir muhkem ayete, ne sahih ne zayıf bir hadise dayanmadığını söyler ve sözlerini "onlar karanlıklar içerisinde deilsiz ve bilgisizce yürüyorlar, basiretsizlik içinde bocalayıp duruyorlar" diyerek noktalar.³⁶

34 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 201

35 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 202

36 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 202-203.

4- Taberî, Yunus sûresinin 26. âyetinin tefsiri sadedinde şunları kaydetmektedir: Allah buyuruyor ki , *"insanlardan dünyada iken Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edip Ona güzelce ibadet edenler için 'en güzel mükâfat' vardır."* Tevil ehli, insanlardan iyilik yapanlara vaad edilen "en güzel mükâfat" (el-hüsnâ) ve "fazlası" (ziyade) diye adlandırılan şeylerin mânâsı hakkında değişik görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan bir kısmına göre hüsnâ, Allah'ın iyi insanlara mükâfat olarak verdiği cennettir; ziyade (bunun üzerine ilave olarak verilen nimet) ise "Allah'a bakmaktır."³⁷ Taberî burada değişik tariklerden gelen yaklaşık 18 rivayeti senetleriyle beraber nakleder. Bu rivayetler sahabî ve tabîî kavillerinden ibarettir. Bu rivayetlerin yanı sıra Müellif, dört tane de hadis zikretmektedir. Bu hadislerin iki tanesi şu mealdedir:

"Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme girdiği zaman şöyle nida edilir:

-Ey cennet ehli! Allah'ın size verdiği bir söz vardır.

-O da nedir? Sen bizim yüzlerimizi ağartmadın mı? Tartılarımızı (sevaplarımızı) ağır getirmedin mi? Bizi cennete yerleştirmedin mi? Cehennemden kurtarmadın mı?

Bunun üzerine perde kalkar, Allah onlara gözüdür. Allah'a yemin olsun ki, Allah onlara Cemaline bakmaktan daha sevimli bir şey bahsetmemiştir." Üçüncü hadisin meâli şöyledir: *"Ziyade, Yüce olan Rahman'ın yüzüne bakmaktır."* Dördüncü hadise gelince, o da bir öncekine benzemektedir: *"Allah Resulüne, 'iyilik yapanlara en güzel mükâfat (el-hüsnâ) ve ziyade vardır' mealindeki*

37 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 73.

ayet soruldu. Buyurdu ki: *Hüsnâ cennettir, Ziyade Allah'ın yüzüne bakmaktır.*³⁸

Bunun dışındaki görüşleri Taberî, şöyle sıralamaktadır:³⁹

1- Ziyade cennette, tek bir inciden yapılmış dört kapılı bir odadır. (Hz. Ali)

2- Hüsnâ, yapılan iyiliğe verilen ve onun karşılığı olan tek bir sevaptır. Ziyade ise onun on katına kadar artırılmasıdır. (İbn Abbas, Alkame b. Kays, Hasan)

3- Hüsnâ, iyiliğin karşılığı olan sevaptır. Ziyade ise Allah'ın mağfireti ve rızasıdır. (Mücahid)

4- Hüsnâ cennettir. Ziyade ise iyilik yapan kişiye, yaptığı iyilik karşılığında daha dünyada iken peşin olarak, arzu ettiği ve mahşer gününde hesaba çekilmeyeceği bazı nimetlerin verilmesidir. (İbn Zeyd)

Taberî bu görüşleri naklettikten sonra kendi tercihini şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "Ziyade, Allah'ın onları cennetine yerleştirip rızasına ve affına mazhar etmesi; cemalini onlara göstermesi; inciden odalar vermesidir. İşte bunların hepsi Allah'ın ihsan edeceği nimetlere ilave edilecek ziyade şeylerdir. Dolayısıyla en doğru görüş, bunların tümünü âyetin kapsamına dahil etmektir".⁴⁰

5- İçinde "mahcûbûn" kelimesi geçen ve bu konudaki son ayet olan Mutaffifin sûresinin 15. âyetini tefsir ederken Taberî, önce şu yorumu yapmaktadır: "Şanı yüce olan Allah buyuruyor ki, hesap gününü yalan sayan bu kimseler, Allah katında iyi bir makam sahibi

38 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 75.

39 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 75-76.

40 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 76.

olduklarını iddia etmektedirler. Hayır, durum onların dediği gibi değil, o gün onlar Rab'lerinden mahrum bırakılacaklardır. Ne Onu, ne de Ondan kendilerine gelecek bir ihsanı göremezler."⁴¹

Bu ifadelerden kolayca anlaşılacağı gibi Taberî, ayette bahsi geçen mahrumiyetin sınırlarını geniş tutarak, hem Allah'ın cemalini görmekten, hem de Allah'ın nimetlerine nail olmaktan mahrum olmayı bu sınırların içine dahil etmektedir.

Taberî daha sonra bu konudaki görüş ayrılıklarına değinir. Mahrumiyetin Allah'ın nimetlerine mazhar olma hususunda olacağına dair iki; Allah'ın cemalini görme konusunda olacağına dair de bir tane rivayet nakleder. Her iki yorumun da doğru olabileceğini belirten Taberî, bunlardan sadece birisinin tercih edilmesi için ne yeterli bir delilin, ne de Hz. Peygamberimizden gelen bir rivâyetin bulunmadığını söyler. Böylece o, bir bakıma âyetin tefsirine başlarken yaptığı yoruma dönerek adı geçen görüşlerden her ikisinin birlikte kast edildiğini var saymanın daha isabetli olacağı sonucuna ulaşır.⁴²

6-Bazı müfessirlerin bir kısım âyetlerde (En'am, 6/31, 154; Yunus, 10/7, 11, 15, 45; Ra'd, 13/2; Kehf, 18/105,110; Furkan, 25/21; Ankebut, 29/5, 23; Rum, 30/8; Secde, 32/10; Fussilet, 41/54) izafet terkibi halinde, "Allah'a kavuşmak-Bize kavuşmak-Ona kavuşmak" şekillerinde kullanılan "ءلک" (lika) kelimesine "Allah'ın cemalini görmek" mânâsını yüklemelerine rağmen Taberî, söz konusu âyetlerin hiç birine böyle bir yorum getirmez. O bunun yerine "öldükten sonra dirilmek, Allah'a dönmek, Allah'ın azabından korkmak ya

41 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXX, 64.

42 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXX, 64.

da Onun mükâfatını ümit etmek" gibi mânâları tercih eder.⁴³

Sonuç

Ru'yetullah meselesi, esasen insanların üzerinde en zor fikir yürütebileceği ender konulardan birisidir. Çünkü hem Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla, hem de Ahiretle ilgili bir konudur. Dolayısıyla bu mesele hakkında farklı akıl yürütme ve yöntemler sonucunda, farklı neticelere ulaşılması gayet doğaldır.

İnsanlar yaratılış itibariyle sevdikleri şeyleri mutlaka görmek isterler. Bu arzu, tatmin edilmediği süre ile doğru orantılı olarak artar ve nihayet bir tutkuya dönüşür. Şayet o sevdikleri şeyi, hiç görmemişlerse o zaman bu tutkuya bir de merak eklenir. Cennette insanların bütün istekleri yerine getirileceğine göre, "Allah'ın cemalini, bir şekilde kendisini seven kullarına göstererek bu merakı gidermesi" akla daha yakın gözükmektedir. Ayrıca son zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalar, görme eyleminin gerçekte beynin bir algılamasından ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, görme eylemi görülen şeyden ziyade gören varlığın beynin algılaması ile ilgili bir olaydır. Dolayısıyla Allah cennet ehlinin beyinlerinde cemalinin görüntüsü ile ilgili bir bilgi yaratabilir. Bu durum İmam Cafer-i Sadık başta olmak üzere bir kısım alimlerin

⁴³ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 113; VIII, 68; XI, 62, 65, 67, 84; XIII, 63; XVI, 28, 31-32; XIX, 2; XX, 84, 90; XXI, 17, 61; XXV, 5.

“Allah’ın kalp gözüyle görüleceği” şeklindeki tezleriyle tam tamına uyuşmaktadır.

Ru’yetullah ile ilgili tartışmaların zirveye ulaştığı bir zamanda yaşayan Taberî, bu tartışmalara yabancı kalmayıp taraf olmayı tercih eder. Cennet ehlinin Allah’ın cemalini mutlaka görecekleri kanaatini taşıyan Müellif, bu konudaki nakîl delillerin açık ve kesin olduğunu belirtir. Bunları kabul etmeyip ru’yetullahı inkar edenleri cehalet ve karanlık içerisinde bocalayıp durmakla suçlar. Ru’yetullahı savunanların safında yer alan Taberî, iddiasını ispat etmek maksadıyla naklî ve aklî delilleri serdetmesine rağmen, karşıt görüş sahiplerinin tezlerini çürütme sadedinde detaya girmez. Onun detaya girmediği ve tartışmadığı diğer bir husus da ru’yetullahın keyfiyetidir. Kısacası o, keyfiyetten bahsetmeksizin ru’yetullahın kesin olarak vuku bulacağı hususunu tartışmaya açar ve kendisinin bu konudaki olumlu kanaatini ispat etmeye yarayan delilleri ortaya koymakla yetinir.